

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license • <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

AGNIESZKA LESZCZ-KRYSIAK¹

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi, Polska

ORCID 0000-0002-1129-4361

ANDREA WARDAL²

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi, Polska

ORCID 0000-0003-4460-161X

NATALIA FIEDORCZUK³

Publiczne Przedszkole „Malutkowo” w Krakowie, Polska

Received: 11.01.2023; revised: 8.04.2023; accepted: 17.04.2023

NASTAWIENIE DOROSŁYCH DO ROZWIJANIA DUCHOWOŚCI DZIECI W WIEKU WCZESNOSZKOLNYM W KONTEKŚCIE ZDROWIA PSYCHICZNEGO MŁODEGO POKOLENIA

ADULT ATTITUDES TOWARDS DEVELOPING THE SPIRITUALITY OF EARLY CHILDHOOD IN THE CONTEXT OF ADOLESCENT MENTAL HEALTH

- Agnieszka Leszcz-Krysiak**, adiunkt w Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, dr nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej i wychowania przedszkolnego, doradca metodyczny wychowania przedszkolnego. Współtworzyła Śląską Sieć Przedszkoli i Szkół Promujących Zdrowie. Autorka wielu publikacji o charakterze naukowym i popularnonaukowym z zakresu edukacji zdrowotnej, wychowania, metodyki i rozwoju społeczno-emocjonalnego dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Posiada bogate doświadczenie zawodowe zdobyte między innymi w pracy w przedszkolu, szkole i domu małego dziecka, która ukształtowało jej rozumienie dzieciństwa. Adres e-mail: leszczagnieszka@gmail.com.
- Andrea Wardal**, mgr filologii włoskiej, doktorantka, Szkoła Doktorska Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; Instytut Pedagogiki; Katedra Pedagogiki Społecznej. Zainteresowania naukowe: pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna, metoda Marii Montessori, pedagogika don Lorenzo Milaniego. Adres e-mail: wardalandrea@gmail.com.
- Natalia Fiedorczyk**, nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej i wychowania przedszkolnego. Wychowawca w Publicznym Przedszkolu „Malutkowo” w Krakowie. Studentka Terapii Pedagogicznej z arteterapią na Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi. Doświadczenie pedagogiczne zdobywała podczas pracy jako opiekunka w żłobku, nauczyciel przedszkola, wieloletni instruktor Związku Harcerstwa Polskiego, wychowawca i kierownik wycieczki dzieci i młodzieży. Adres e-mail: fiedorczyknatalia@gmail.com.

Abstract: This article is research-based, with the aim of focusing on the mental health of children and young people in the context of their spiritual development and attempting to identify the place of education in relation to this area. A diagnostic survey using an online questionnaire was adopted as the research method. The group of respondents comprised a total of 209 people, of whom parents accounted for 54, teachers for 55 and scout instructors for 100. Women constituted 83.7% of the respondents. Several categories were identified for research purposes: those relating to faith and religiosity; transcendence and supernatural phenomena; feelings, inner life; state of mind, consciousness; abilities and skills; manner and lifestyle. It was pointed out that the process of deepening spirituality occurs naturally in the family environment, so there is a need for educators and teachers to work together with parents to strengthen the synergistic effect for the complementary development of children and adolescents.

Keywords: children, adolescents, value system, education, pedagogy, spiritual development, mental health

Streszczenie: Artykuł ma charakter badawczy, a jego celem jest skoncentrowanie uwagi na zdrowiu psychicznym dzieci i młodzieży w kontekście ich rozwoju duchowego oraz próba określenia miejsca edukacji w tej przestrzeni. Jako metodę badawczą przyjęto sondaż diagnostyczny, w ramach którego wykorzystano ankietę internetową. Grupa respondentów liczyła łącznie 209 osób, spośród których rodzice stanowili 54 osoby, nauczyciele – 55, a instruktorzy harcerscy 100 osób. Kobiety stanowiły 83,7% ankietowanych. Do celów badawczych wyodrębniono kilka kategorii, które odnoszą się do wiary i religijności; transcendencji i zjawisk nadprzyrodzonych; uczuć, życia wewnętrznego; stanu umysłu, świadomości; zdolności i umiejętności; sposobu i stylu życia. Wskazano, że proces pogłębiania duchowości zachodzi naturalnie w środowisku rodzinnym, dlatego też istnieje potrzeba współdziałania wychowawców i nauczycieli z rodzicami w celu wzmocnienia efektu synergii na rzecz komplementarnego rozwoju dzieci i młodzieży.

Słowa kluczowe: dzieci, młodzież, edukacja, pedagogika, rozwój duchowy, duchowość, zdrowie psychiczne

Wprowadzenie

Współcześnie żyjemy w społeczeństwie ryzyka (Beck 2021), które traci poczucie bezpieczeństwa, co bezpośrednio przekłada się na coraz gorsze funkcjonowanie psychiczne jednostki (Manikam 2002). Silne zróżnicowanie wszystkich obszarów egzystencji ludzi, wzrastająca dezorientacja pogładowa, atomizacja społeczeństwa wymaga wsparcia w procesie wychowania i kształtowania osobowości człowieka (Surzykiewicz, 2015, s. 24-25). Człowieka trzeba tak wychować, by chciał być moralnie dobry, co oznacza, że należy wspomagać go w jego rozwoju, by podjął się roli samowychowania (Biesaga 1989, s. 159). Stefan Kunowski (1993) zwracał uwagę, że „zjawiska duchowe” są wspólne dla większości systemów edukacyjnych, dlatego też warto respektować duchowość szczególnie we współczesnym wychowaniu, kiedy żyjemy w kulturze duchowego nieładu i utraty sensu życia.

Duchowość w dyskursie naukowym

Pojęcie „duchowości” ewoluowało od pierwotnego znaczenia w starożytności przez różne koncepcje w różnych wiekach. Pierwszy raz pojawiło się w latach 20. V wieku w literaturze chrześcijańskiej. W kolejnych wiekach, od V do XI wieku, pojęcie to opisywało ludzką aktywność wynikającą z poddania się Duchowi Świętemu. Przez wieki zmieniało sens – od filozoficznego, prawnego, po odniesienie do osiągnięcia chwały poprzez pokonanie skłonności ciała.

Jako pomoc w znalezieniu punktu odniesienia w definiowaniu zakresu pojęciowego duchowości, posłużyć się można określeniem podanym przez Encyklopedię PWN. Według tego źródła, duchowość jest terminem ukształtowanym na gruncie religioznawstwa, wyraża zespół postaw, przekonań, stanowisk wobec Boga, świata duchów, świata człowieka, przyrody. Z uwagi na fakt, że pojęcie duchowości ukształtowało się na gruncie chrześcijaństwa, dlatego termin ten wywodzi się z pojęcia ducha, a w szczególności od Osoby Ducha Świętego (Encyklopedia PWN, 2023). Aktualnie coraz częściej pojęcie duchowości pojawia się w dziedzinach pozateologicznych, w szczególności w naukach filozoficznych, psychologicznych, socjologicznych, a także medycznych. Dowodem na postawioną hipotezę oprócz coraz liczniejszych prac na temat związku duchowości ze zdrowiem (m.in. Heszen-Niejodek oraz Gruszczyńska 2004, s. 15-31; Marszałek 2018, s. 107-118) może być fakt założenia w 2015 roku Polskiego Towarzystwa Opieki Duchowej w Medycynie (PTODM).

Heszen-Niejodek i Gruszczyńska (2004, s. 19) posługują się definicją duchowości w następującym brzmieniu: „istotą duchowości jest transcendencja. (...) Transcendencja może odbywać się zarówno w obrębie osoby (samorealizacja, samodoskonalenie, rozwój osobisty), jak i poza osobą”.

Na użytek pedagogiki przydatną może być definicja opracowana przez Pawła Sochę (2000, s. 11). Píše on następująco: „Duchowość to taki stan umysłu i działań człowieka, jak indywidualna i społeczna tożsamość, procesy wartościowania i podłoże zachowań moralnych, wiara i religijność, które stanowią w obrębie przedmiotu badań psychologii jego «wyższe» piętro”.

Według B. Wojnarowskiej (2017, s. 391) „Zdrowie i dobrostan psychiczny mają zasadnicze znaczenie dla jakości życia, umożliwiając ludziom doświadczać życia jako sensownego, pozwalając im być twórczymi i aktywnymi”. Najbliższym otaczającym człowieka środowiskiem jest rodzina, traktowana jako najważniejsza struktura pośrednicząca między jednostkami i instytucjami społecznymi (Słońska, Misiuna 1993). Jest to model szczególnie użyteczny dla celów edukacyjnych, ponieważ uwzględniających różne aspekty życia człowieka, m.in. ekonomiczne, kulturowe, religijne. Założenia te odpowiadają pedagogice zdrowia, gdzie podmiotem działania jest człowiek (uczeń) jako całość – „trójjedność bio-psycho-socjo-kulturowa” (Demel 1999, s. 252).

Każda z przytoczonych definicji, niezależnie czy traktuje duchowość jako związaną z indywidualną cechą człowieka i buduje ją na bazie jego doświadczeń, czy dążeń – operuje określeniami odnoszącymi się do jej celu, którym są wartości wyższe. Naukowcy prezentują empiryczne dowody, opierając się na badaniach w dziedzinach psychologii, antropologii, neurologii i fizyki, które potwierdzają istnienie inteligencji duchowej (Zohar, Marshall 2001).

Duchowość jako niedoceniany obszar rozwoju dzieci

Podjęcie tematyki rozwoju duchowego w pedagogice jest niezwykle istotne, na ten wymiar wskazywały dokonania wybitnych nauczycieli i wychowawców, np. don Lorenzo Milanego, Marii Montessori, sióstr (Rosy i Caroliny) Agazzi, Janusza Korczaka. Na przykład, wyniki analizy naukowej tekstów Korczaka (2012) na temat duchowości i podejmowanych przez niego działań, wskazują, że jednym z celów, jakie sobie stawiał, było to, aby uczynić swoje życie i życie swoich wychowanków bardziej uduchowionym (Sieradzka-Baziur 2022, s. 20). Naturalna religijność dziecka zauważona przez M. Montessori zaowocowała uzupełnieniem jej koncepcji wychowawczej o sferę duchową. Ta wizja posłużyła za fundament nurtu dopracowanego przez Sofię Cavalletti nazwanego Katechezą Dobrego Pasterza (KDP), która przyjęła się w 25 krajach świata, w tym również w Polsce (Walkowiak 2020, s. 10).

W zwięzłym ujęciu, duchowość to osobiste dążenie do głębszego zrozumienia życia i duchowych aspektów, podczas gdy religijność dotyczy światopoglądu, przekazywania wiary oraz bardziej zewnętrznych praktyk, wierzeń i przynależności do określonej tradycji religijnej (Surzykiewicz 2015, s. 29-30).

Lidia Marszałek (2018) wskazuje działania, których podejmowanie będzie wspierać rozwój duchowy dzieci, należą do nich: potrzeba kontemplacji świata w ciszy, kontakt z naturą, dotykanie wartości ostatecznych i absolutnych, rozwijanie moralności, stymulowanie emocjonalnego aspektu dzieci oraz uznawanie swobodnej zabawy za obszar wyrażania duchowości.

Również w metodyce wychowania harcerskiego zwraca się uwagę na niezwykle oddziaływanie natury na sferę duchową dzieci (Gajdziński 2011, s. 173). Twórca skautingu Robert Baden-Powell na początku XX wieku był przekonany o wartościach edukacyjnych płynących z natury, które mogą prowadzić do głębszego zrozumienia świata i inspiracji do refleksji nad transcendentnymi aspektami życia. Podkreślał on, że obserwacja natury pozwala dzieciom dostrzec ogromną siłę Stwórcy, co rozbudza ich ciekawość i umiejętność obserwacji, prowadząc ich do refleksji nad cudami świata i nad kwestiami wyższymi (Gajdziński 2011, s. 173).

Ostatnie trzydziestolecie, charakteryzujące się gwałtownymi przemianami w sferze rodzinnej i obyczajowej, przyniosło wiele niepokojących zjawisk takich jak m.in. znaczący wzrost wskaźnika rozwodów i rozluźnienia więzi w rodzinach. Na 10 tys. mieszkańców Polski w roku 1990 przypadało 11,1 rozwodów, natomiast w 2021 r. liczba ta wzrosła do 16 (Rocznik Demograficzny 2022). Równocześnie

obserwuje się fakt, że coraz więcej rodziców, dzieci i młodzieży rezygnuje z udziału w praktykach katolickich. Jak podają statystyki, w roku szkolnym 2021/2022, średnia uczniów deklarujących udział w zajęciach z religii ze wszystkich typów szkół ogółem wynosiła 82,4%, co oznaczało spadek o 3,3 punkty procentowe względem roku poprzedniego. Również zmniejsza się liczba osób uczestniczących w niedzielnych Mszach świętych (*dominantes*) i przystępujących do Komunii Świętej (*communicantes*). W 2021 r. odsetek ten wynosił ogółem – odpowiednio: 28,3; 12,9 (ISKK 2022, s. 5).

Rezygnując z religijnego wymiaru życia duchowego, dzieci nie dostają nic w zamian. Brak autorytetów i duchowych przewodników wykorzystują pseudo przywódcy duchowi bazujący na niezaspokojonych potrzebach dzieci i młodzieży w celu manipulacji i czerpania różnego rodzaju korzyści. Zagubiony i poszukujący młody człowiek jest łatwym celem sekt oraz nieformalnych grup parareligijnych (Doktór 1999).

Aby dzieci mogły dążyć do samopoznania potrzebują w swojej przestrzeni rodziców, nauczycieli, przyjaciół i przewodników duchowych gotowych towarzyszyć im w życiowej podróży do odkrywania siebie (Wilber 2006, Lauster 2002). Rolę rodzica jako mądrego przewodnika dziecka po otaczającym świecie podkreślił Voelchert (2021) w następujących słowach: „Dzieci potrzebują, aby ich rodzice byli dorośli, a nie tacy sami jak one”.

Cel pracy

Celem artykułu jest nakreślenie kierunków współpracy wychowawców i nauczycieli z rodzicami jako elementów wspierania rozwoju duchowego dzieci w kontekście ich kondycji psychicznej.

Założenia i metody badań

Za punkt wyjścia przyjęto fakt, że niejednoznaczność naukowych poglądów i różnorodność społeczeństwa utrudnia klarowne rozumienie rozwoju duchowego. W potocznym rozumieniu duchowość wiąże się dla wielu osób wyłącznie z religijnością, jest to uproszczenie, które prowadzi do unikania tego tematu w procesie wychowawczym, a w konsekwencji do zaniedbań w rozwoju duchowym dzieci w wieku wczesnoszkolnym. Dlatego też podjęto zaprezentowane poniżej badania własne (Fiedorczyk, Leszcz-Krysiak 2021), których celem było poznanie między innymi jak nauczyciele, rodzice i wychowawcy dzieci w wieku wczesnoszkolnym i instruktorzy harcerscy rozumieją duchowość, jakie jest ich nastawienie, a tym samym gotowość do rozwijania duchowości dziecka. Uznając te trzy grupy za kluczowe dla kształtowania osobowości młodych ludzi, a także biorąc pod

uwagę istotną rolę, jaką odgrywa harcerstwo⁴ w kształtowaniu wartości i rozwoju moralnym dzieci, postanowiono uwzględnić instruktorów harcerskich w grupie badawczej. Należy podkreślić, że Związek Harcerstwa Polskiego jest największą organizacją wychowawczą w Polsce (w roku 2023 liczyła 142 692 osoby), która w swojej misji wskazuje za cel wspieranie dzieci i młodzieży we wszechstronnym rozwoju, także duchowym (ZHP 2023).

W badaniach wykorzystano sondaż diagnostyczny, w ramach którego posłużono się ankietami skierowanymi do rodziców, nauczycieli wczesnej edukacji i instruktorów harcerskich. Narzędzie stanowiły trzy kwestionariusze ankiet internetowych. Ankieta dla rodziców składała się z 21 pytań, dla nauczycieli z 25 pytań i dla instruktorów harcerskich z 23 pytań. Wszystkie kwestionariusze zawierały metryczkę, pytania otwarte i zamknięte oraz 6 stwierdzeń, do których ustosunkowywali się badani, przyznając określony stopień w skali od 1 do 5, gdzie „1” oznacza „zdecydowanie się nie zgadzam”, „2” – raczej nie, „3” – trudno powiedzieć, „4” – oznaczało „zgadzam się”, a „5” – „zdecydowanie się zgadzam”.

Badanie zrealizowano w roku 2020 poprzedzając je badaniami pilotażowymi. Łącznie w badaniu wzięło udział 209 osób, w tym 100 instruktorów harcerskich, 54 rodziców dzieci w wieku wczesnoszkolnym i 55 nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Grupę badawczą stanowią w większości (83,7%) kobiety, w wieku 18-40 lat (70,8%). Osoby przygotowane do pracy z dziećmi stanowią 89% respondentów przy założeniu, że stopień instruktorski jest formą przygotowania pedagogicznego, 41,1% wszystkich badanych miało wykształcenie pedagogiczne.

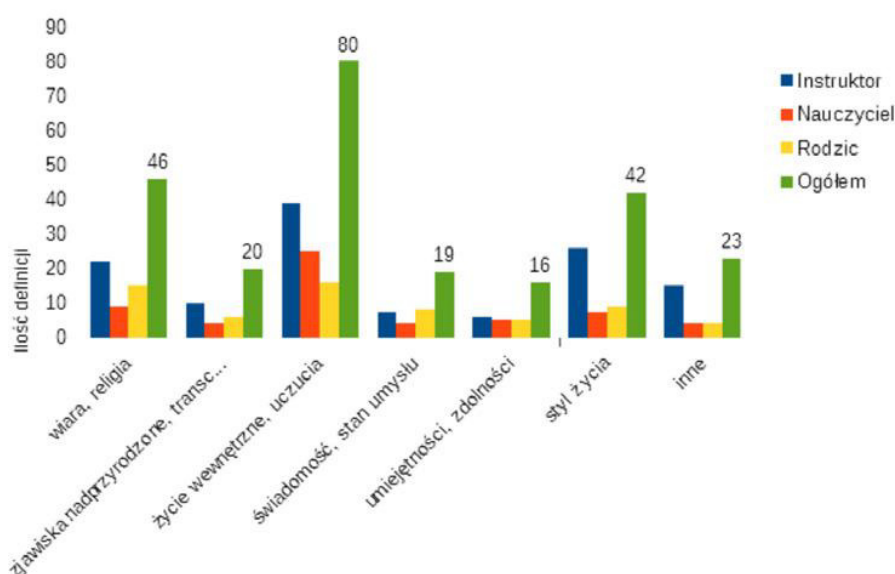
W niniejszym artykule skoncentrowano się na tej części zgromadzonego materiału badawczego, który dotyczył definiowania przez respondentów duchowości (pytanie otwarte) oraz stanowiska badanych wobec stwierdzeń: „Człowiek od urodzenia obdarzony jest sferą duchową”, „Głęboka duchowość człowieka ma pozytywny wpływ na jego zdrowie psychiczne”, oraz pytanie zamknięte skierowane do nauczycieli „Czy w ramach zdobytego wykształcenia uzyskał/a Pan/Pani wyczerpującą wiedzę z zakresu rozwoju duchowego człowieka?”.

Wyniki badań i dyskusja

Próba badawcza nie była dobierana w sposób losowy, w związku z czym nie ma pewności co do jej reprezentatywności, można więc te dociekania empiryczne potraktować jako wstęp do szerszej zakrojonych badań. W rozważaniach nad duchowością istotne jest samo rozumienie tego pojęcia przez badanych. Respondenci podali wiele własnych różnorodnych definicji duchowości. Analiza jakościowa podanych przez badanych wypowiedzi pozwoliła na określenie słów kluczowych i na ich podstawie wyodrębniono kilka kategorii duchowości obejmujących: 1. wiarę

4 Autorka i realizatorka badań jest instruktorką harcerską.

i religijność; 2. transcendencje i zjawiska nadprzyrodzone; 3. uczucia, życie wewnętrzne; 4. stan umysłu, świadomość; 5. zdolności i umiejętności; 6. sposób i styl życia; 7. inne. Niektóre opisy duchowości dokonane przez respondentów były bardzo obszerne i można było jej zakwalifikować do kilku kategorii jednocześnie. Wyniki badania zamieszczono na rys. 1.

Rys. 1. Kategoryzacja definicji duchowości opracowana na podstawie odpowiedzi różnych grup respondentów: instruktorzy N=100, nauczyciele N=55, rodzice N=54, ogółem=209

Źródło: badania własne.

W grupie pierwszej określenia duchowości dotyczyły wiary i religijności. Obejmowały takie zdania jak np.: „wiara w Boga”, „moralność”; „religijność + wrażliwość”; „duchowość to sfera życia człowieka, która żyje wiecznie, nie umiera wraz z jego ciałem”; „duchowość jest to aspekt życia ściśle powiązany ze społeczeństwem i wiarą w istnienie formy wyższej”; „jej głównym elementem jest podążanie za określonymi wartościami, m. in. bezinteresowną pomocą, chęcią niesienia dobrego słowa i ewangelizacji, dążenie do poznania Boga”.

Należy zauważyć, że tylko 26% definicji zakwalifikowano do kategorii *wiara i religijność*. Definicje odnoszące się wyłącznie do wiary w Boga, relacji z Bogiem, religii to 8% wszystkich odpowiedzi w ankietach, na co składa się 5% ankiet instruktorów harcerskich, 16% ankiet rodziców dzieci w wieku wczesnoszkolnym, oraz 7% ankiet nauczycieli.

Najwięcej definicji we wszystkich badanych grupach stanowiły definicje odnoszące się do życia wewnętrznego i sfery uczuć – 80 definicji, a więc 46% wszystkich zgromadzonych stwierdzeń w tej kategorii. Najczęściej badani definiowali duchowość w tym obszarze jako: wrażliwość na sygnały duchowe”; „sfera uczuć, moralności”, „życie w zgodzie z samym sobą”; „rozwój osobisty”; „wewnętrzne

sumienie, które ma wpływ na podejmowane przez nas decyzje”; „wewnętrzna harmonia z samym sobą”; „poczucie własnej wartości oraz sensu istnienia”.

Badania empiryczne sugerują, również, że relacje pomiędzy duchowością a stanem psychicznym mogą być moderowane przez aspekty psychospołeczne, takie jak wsparcie społeczne, poczucie sensu życia, poczucie spójności życiowej (Koenig 2010; Heszen-Niejodek 2008; Heszen-Niejodek, Gruszczyńska 2004. Puchalski (2016) w takich przypadkach jak: potrzeba przebaczenia oraz pogodzenia się ze sobą i z innymi, silnego niepokoju egzystencjalnego, czy poczucia odosobnienia i braku miłości do innych lub Boga, zaleca skierowanie się do kapelana lub innego specjalisty w zakresie opieki duchowej.

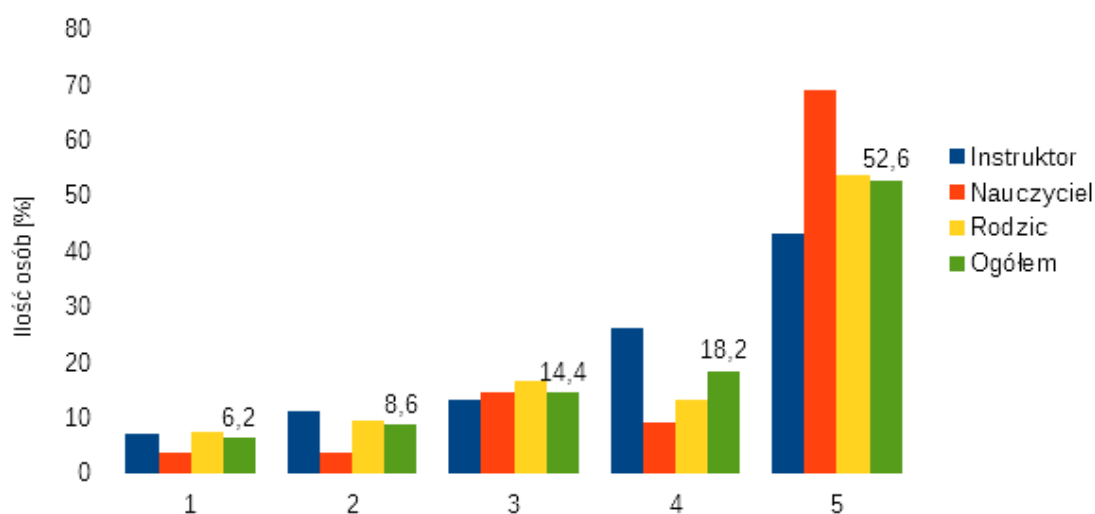
Niestabilni emocjonalnie dorośli nie dają wsparcia, nie kontenerują emocji ani swoich dzieci, ani wychowanków, nie potrafią też w pełni zainteresować się potrzebami dziecka, dając mu poczucie, że jest ważne i może zawsze liczyć na wsparcie. Wtedy u dzieci może pojawić się przekonanie, że dzieje się to dlatego, że „one same są temu winne”, a więc jak będą inne, np. bardziej posłuszne, atrakcyjne, sławne, bogate, to zasłużą na uwagę i miłość (Gibson 2018).

W przedmiotowym badaniu podjętym przez autorki niniejszej pracy na grupie dorosłych respondentów, aspekty służące wychowaniu zintegrowanej wewnętrznie osoby zostały sprecyzowane w postaci kategorii definicji: wartości (21 definicji), rozwój (18 definicji), uczucia (10 definicji) i emocje (15 definicji), wrażliwość (15 definicji), moralność (13 definicji), sens (13 definicji), rozumienie (9 definicji) i świadomość (9 definicji). Definicje odnoszące się do zjawisk nadprzyrodzonych i do transcendencji, stanowiły 11% ogółu. Składa się na to 12% definicji instruktorów harcerskich, 14% rodziców, oraz 9% definicji nauczycieli. Do świadomości, duchowości jako stanu umysłu, odniosło się 8% instruktorów harcerskich, 18% rodziców i 9% nauczycieli. Łącznie stanowiło to 11% wszystkich definicji.

Duchowość jako zbiór zdolności m. in. do obserwacji i rozumienia otaczającego świata oraz człowieka, głębokiego przeżywania, refleksji, dostrzegania tego co niematerialne stworzyło 9% osób, które podjęły się tworzenia definicji duchowości. W poszczególnych grupach było to 7% instruktorów harcerskich, 11% rodziców i 11% nauczycieli. Duchowość jako styl życia, często związany z rozwojem, poszukiwaniem odpowiedzi na nurtujące pytania, dążeniem do założonych celów, ideałów zdefiniowało 24% respondentów. Na tę liczbę składa się 30% instruktorów harcerskich, 20% rodziców i 16% nauczycieli dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

Przyjmując za Lisą Miller (2016, s. 67), że: „Przychodzimy na świat z wrodzoną zdolnością transcendencji” oraz zakładając, że „duchowość jest naszą nieodłączną częścią od momentu narodzin i jest zintegrowana z biologicznymi zdolnościami percepcyjnymi i detekcyjnymi – zmysłami, inteligencją, emocjami, świadomością”, badano, jak respondenci ustosunkowywali się do stwierdzenia „Człowiek od urodzenia obdarzony jest sferą duchową”. Wyniki ankiety zamieszczono na Rys. 2. Z tą tezą zgodziło się 70,8% ankietowanych, którzy uważają, że rozwój duchowy człowieka rozpoczyna się od urodzenia. Większość z nich (41 %) dała

odpowieź „zdecydowanie zgadzam się”. Odpowiedź neutralną wybrało 14,4%, nie zgodziło się 14,8%.

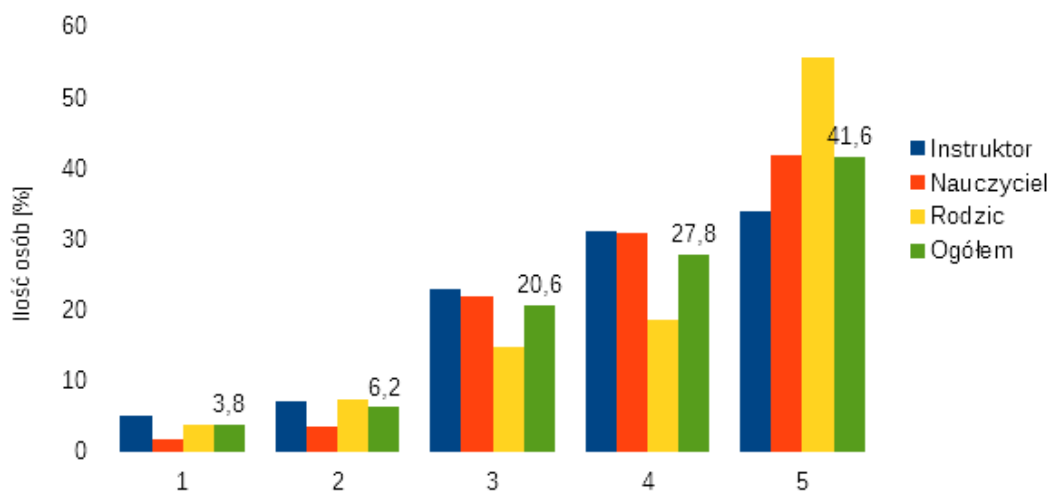
Rys. 2. Stosunek różnych grup respondentów do stwierdzenia „Człowiek od urodzenia obdarzony jest sferą duchową”: „1” – zdecydowanie nie zgadzam się; „2” – raczej nie zgadzam się; „3” – trudno powiedzieć, nie mam zdania (odpowieź neutralna); „4” – raczej zgadzam się; „5” – zdecydowanie zgadzam się

Źródło: badania własne.

Wszystkie badane grupy: rodzice, nauczyciele i instruktorzy harcerscy dokonali również samooceny swojej wiedzy z zakresu rozwoju duchowego dziecka. Tylko 14,8% rodziców, 10,2% instruktorów, oraz 20% nauczycieli uznało swoją wiedzę na ten temat za „zdecydowanie wystarczającą”. Za „wystarczającą” uznało swoją wiedzę 31,5% rodziców, 33,7% instruktorów, oraz 54,5% nauczycieli. W swojej opinii wszystkich badanych wystarczającą wiedzą o rozwoju duchowym dysponuje 46,3% rodziców, 43,9% instruktorów harcerskich, oraz 74,5% nauczycieli dzieci w wieku wczesnoszkolnym.

Interesującym zjawiskiem jest fakt, że żaden z nauczycieli nie zaznaczył odpowiedzi „nie mam zdania”. Można to zinterpretować jako dowód, że ogólnie pojęta duchowość znajduje się w obszarze zainteresowań nauczycieli, w związku z czym mają oni pogląd na temat poziomu swojej wiedzy. W tym kontekście zadowalającym jest fakt, że 74,5% nauczycieli uznaje swoją wiedzę za „wystarczającą”. Odpowiedź „nie mam zdania” zaznaczyło 25,9% rodziców i 26,5% instruktorów harcerskich. Raczej niewystarczającą wiedzą z zakresu duchowości dziecka w swojej opinii wykazuje się 25,9% rodziców, 26,5% instruktorów, oraz 20% nauczycieli. Za zdecydowanie niewystarczającą określiło swoją wiedzę z tego zakresu 1% rodziców, 3,1% instruktorów i 5,5% nauczycieli. Łącznie 26,9% rodziców, 29,6% instruktorów harcerskich, oraz 25,5% nauczycieli dzieci w wieku wczesnoszkolnym określa swoją wiedzę z zakresu rozwoju duchowego dziecka jako niewystarczającą.

Bardzo ważne z punktu widzenia profilaktyki zdrowia psychicznego było poznanie stosunku badanych do stwierdzenia „Głęboka duchowość człowieka ma pozytywny wpływ na jego zdrowie psychiczne”. Większość respondentów (69,4%) uznała, że zgadza się z powyższym zdaniem, z czego „zdecydowanie zgadza się” 41,6%, „zgadza się” – 27,8% wszystkich respondentów. Szczegółowe wyniki badania w formie graficznej zamieszczono na Rys. 3.

Rys. 3. Stosunek respondentów do stwierdzenia „Głęboka duchowość człowieka ma pozytywny wpływ na jego zdrowie psychiczne”: „1” – zdecydowanie nie zgadzam się; „2” – nie zgadzam się; „3” – trudno powiedzieć, nie mam zdania (odpowiedź neutralna); „4” – zgadzam się; „5” – zdecydowanie zgadzam się

Źródło: badania własne.

Wielu badaczy zwraca uwagę na związek między rozwojem duchowym, a zdrowiem psychicznym. Według Pawlikowskiego (2013, s. 135), zdecydowana większość badań ukierunkowanych na związek religijności i zdrowia wykazuje dodatnią korelację (długość życia, zmniejszona zachorowalność na choroby sercowo-naczyniowe, nadciśnienie) i psychiczne: rzadsze epizody depresji, obniżenie lęków, mniejsza ilość uzależnień i samobójstw. Biorąc pod uwagę obserwacje i wyniki badań mówiące o niskim samopoczuciu psychicznym i niezadowoleniu ze swojego życia dzieci (Szredzińska 2022, s. 145), koncentracja na wsparciu rozwoju duchowego dzieci może okazać się skutecznym środkiem służącym poprawie zdrowia psychicznego młodego pokolenia Polaków.

W przedmiotowym badaniu, niemal 100% respondentów uznało rozmowę rodziców z dziećmi na tematy związane z sensem życia za podstawowe prawo i obowiązek. Jako uprawnionych i zobowiązanych do rozmowy z dziećmi na ww. tematy nauczyciele zostali wskazani przez 61,1% rodziców, 62,6% instruktorów harcerskich, oraz 72,7% nauczycieli. Wychowawcy zostali wskazani przez 66,7% rodziców, 80% nauczycieli i 82,8% instruktorów harcerskich. Z kolei, instruktorów harcerskich, jako uprawnionych do rozmowy z dziećmi o sensie życia, wskazało 40%

nauczycieli, 42,6% rodziców, oraz 84,8% instruktorów. W opinii respondentów, na tematy wiary powinni z dzieckiem rozmawiać rodzice (99–100% ankietowanych), księży (66,7–69,7%), wychowawcy (53,7–71,7%) i nauczyciele (46,3–65,6%). Widocznie mniej rodziców i nauczycieli pozostawia tę kwestię także instruktorom harcerskim (29,1% nauczycieli, 35,2% rodziców). Może to jednak wynikać z braku styczności z metodą harcerską i świadomości jej celów. 72,7% instruktorów harcerskich uważa, że powinni oni rozmawiać z dziećmi na tematy wiary.

Podsumowanie i zalecenia dla praktyki pedagogicznej

Wychowanie zdrowego dziecka nie jest możliwe bez systematycznego i fachowego wsparcia społecznego w sytuacji stresu spowodowanego takimi czynnikami jak: wojna, lockdown w pandemii, ubóstwo, brak perspektyw, rozwód rodziców (UNICEF 2023; Ostrowska 1999, s. 109). Konieczne jest zatem doskonalenie umiejętności zaszczepiania pragnienia rozwoju duchowego u dzieci i młodzieży przez rodziców, nauczycieli i wychowawców. Ich zadaniem jest przede wszystkim udzielanie pomocy wychowankowi poprzez wykorzystywanie pomysłów i inicjatyw uczniów, zwiększające ich zainteresowanie i zaangażowanie w pracę nad własną osobowością.

Duchowość może pogłębiać się u człowieka przez całe jego życie (Heszen-Niejodek, Gruszczyńska 2004, s. 19), w szczególności zachodzi naturalnie w środowisku rodzinnym, dlatego też istnieje potrzeba współdziałania nauczycieli z rodzicami w celu podejmowania zharmonizowanych działań na rzecz wychowania do wartości i rozwoju duchowego młodego pokolenia Polaków. Ze względu na złożoną problematykę badania podjęte przez autorki powinny być kontynuowane.

Bibliografia

- ISKK (2022). *Annuario Statisticum Ecclesiae in Polonia. Dane za 2021*. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa.
- Beck U. (2012). *Społeczeństwo światowego ryzyka. W poszukiwaniu utraconego bezpieczeństwa*, Wyd. Nauk. Scholar, Warszawa.
- Biesaga T. (1989). *Dietricha von Hildebranda epistemologiczno-ontologiczne podstawy etyki*. Wyd. Tow. Nauk. KUL, Lublin.
- Demel M. (1999). *Pedagogika zdrowia*. W: L. Tuross (red.), *Pedagogika ogólna i subdyscypliny*. Warszawa, s. 236-254.
- Doktor T. (1999). *Nowe ruchy religijne i parareligijne w Polsce. Mały słownik*. Wyd. Verbinum, ss. 138.
- Encyklopedia PWN; <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/duchowosc;3894715.html> (dostęp 15.07.2023).
- Fiedorczuk N. (2021). *Wspieranie rozwoju duchowego dziecka w wieku wczesnoszkolnym*. Praca licencjacka, Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi, promotor dr Leszcz-Krysiak A., ss. 92.

- Gajdziński M. (2011). *Harcerski System Wychowania*, Niezależne Wydawnictwo Harcerskie, Warszawa.
- Gibson L.C. (2018). *Dorośle dzieci niedojrzałych emocjonalnie rodziców*. Kraków, Wyd. UJ, ss. 256.
- Heszen-Niejodek, I. (2008). *Zasoby duchowe człowieka a zdrowie somatyczne*. W: J.M. Brzeziński, L. Cierpiałkowska (red.), *Zdrowie i choroba. Problemy teorii, diagnozy i praktyki*, s. 96-118). Wyd. GWP, Gdańsk.
- Heszen-Niejodek, I., Gruszczyńska, E. (2004). *Wymiar duchowy człowieka, jego znaczenie w psychologii zdrowia i jego pomiar*. „Przegląd Psychologiczny”, 47 (1), 15-31.
- Koenig, H.G. (2010). *Spirituality and mental health*. „International Journal of Applied Psychoanalytic Studies”, 7 (2), 116-122.
- Korczak J. (2012). *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie*. Wyd. Biuro Rzecznika Praw Dziecka. [w:] *Dzieła* tom 7, ss. 174
- Lauster P. (2000). *Świadomość samego siebie*, Wyd. Diogenes, Warszawa.
- Manikam R. (2002). *Mental health of children and adolescents*. International Perspectives on Child and Adolescent Mental Health, vol.2, 2002(1):36
- Marszałek L. (2018). *Pedagogiczne wspomaganie rozwoju duchowego dziecka w aspekcie jego integralnego zdrowia*, *Seminare*, t. 39/2018, nr 2, s. 107-118.
- Miller L. (2016). *Czy dzieci powinny wierzyć w Boga?*, Wydawnictwo Samsara, Białystok. Oficjalna strona Polskiego Towarzystwa Opieki Duchowej w Medycynie: <http://ptodm.org.pl> (dostęp 15.07.2023).
- Ostrowska A. (1999). *Styl życia a zdrowie: z zagadnień promocji zdrowia*. Wyd. Instytut Filozofii i Socjologii PAN, ss. 220.
- Pawlikowski J. (2013). *Problemy metodologiczne w badaniach nad związkiem pomiędzy religijnością a zdrowiem*, *Studia Metodologiczne* Nr 2013/30, s. 123-144.
- Puchalski Ch.M. (2016). *Uwzględnienie duchowości w opiece nad chorym – niezbędny element opieki zorientowanej na pacjenta*. „Medycyna Praktyczna”; 5: 116–124.
- Rocznik Demograficzny 2022. Główny Urząd Statystyczny*; dostęp (15.07.2023): <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2022,3,16.html>
- Sęk H. (1997). *Psychologia wobec promocji zdrowia*. (s. 40-61). [w:] Heszen-Niejodek I., Sęk H. (red.), *Psychologia zdrowia*. Warszawa, Wyd. PWN, Warszawa, ss. 371.
- Sieradzka-Baziur B. (2022). *Rozwój duchowy dziecka w pedagogice Janusza Korczaka*. „Horyzonty Wychowania”, 21(58), 11-21.
- Słońska Z., Misiuna M. (1993). *Promocja zdrowia. Słownik podstawowych terminów*. Warszawa, Agencja Promo-Lider, ss. 70.
- Socha P. (red.) (2000), *Duchowy rozwój człowieka. Fazy życia, osobowość, wiara religijność*, Wyd. UJ, Kraków.
- Surzykiewicz J. (2015). *Religia, religijność i duchowość jako zasoby osobowe i kapitał społeczny w pedagogice społecznej/pracy socjalnej*. „Pedagogika Społeczna” nr 1 (55); 23–71.
- Szredzińska, R. (2022). *Zdrowie psychiczne dzieci i młodzieży*. [w:] Sajkowska M., Szredzińska R. (red.), *Dzieci się liczą 2022. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce*. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, s. 136–157.
- UNICEF (2023). *Kryzys zdrowia psychicznego*. <https://unicef.pl/chce-pomoc/nasze-akcje/ratowanie-zycia-dzieci/kryzys-zdrowia-psychicznego> (dostęp 15.07.2023).

- Voelchert M., *Pełne miłości przywództwo w rodzinie. Czy bez wychowania można się obejść?* [Tytuł oryginału: *Liebevolle elterliche Führung*. Tłum. Joanna Dźdża], Wyd. Mind, Podkowa Leśna 2021, Wyd. I, ss.296.
- Walkowiak N. (2020). *Wychowanie religijne w systemie pedagogicznym Marii Montessori w Polsce i we Włoszech*. Wyd. Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Kraków 2020, ss. 240.
- Wilber K. (2006). *Integralna teoria wszystkiego. Wizja dla biznesu, polityki, nauki i duchowości*, Wyd. Znak i S-ka, Poznań.
- ZHP 2023. *Misja Związku Harcerstwa Polskiego*. Dostęp 21.01.2024; <https://zhp.pl/odkryj/misja-zhp>
- Zohar D., Marshall I. (2001). *Inteligencja duchowa. Najwyższa z inteligencji*, Wyd. REBIS, Poznań.